

CARBONNEAU, Jean-Rémi (2023).
*Fédéralisme et légitimation des langues minoritaires:
Les cas de la Lusace et des pays catalans.*
Quebec: Presses de l'Université du Québec. 408 p. (Politeia)

La ciència política es fixa poc en les llengües i, quan ho fa, sovint mostra poca simpatia per les que resulten més perjudicades en els conflictes lingüístics contemporanis. Així ho afirma el llibre objecte d'aquesta ressenya: «quand ils ne sont pas ouvertement hostiles aux droits linguistiques des minorités, les politologues se retranchent le plus souvent dans une position anhistorique et apolitique tout en fermant les yeux sur les rapports de force à la source des déséquilibres linguistiques» (p. 7). No és el cas de Jean-Rémi Carbonneau, que adopta una posició des de la ciència política clarament favorable a la defensa de les llengües minoritzades.

En aquest treball s'estudien dos casos europeus, el sòrab i el català. Abans, però, en la introducció i en el capítol inicial, l'autor hi exposa les hipòtesis del treball i hi introdueix una sèrie de conceptes clau per tal de situar el lector en les coordenades en què es mourà l'estudi: «sont les contacts conflictuels entre les langues parlées historiquement à l'intérieur des Babels dites "nationales" qui attireront notre attention, et surtout leurs effets sur l'érosion des langues minoritaires» (p. 2). Un marc conceptual que aquest lector sent particularment proper, com a membre d'una comunitat lingüística minoritzada.

Carbonneau analitza les relacions entre l'Estat i les minories a Alemanya i a Espanya amb conceptes inspirats en el neoinstitucionalisme, el qual combina tres perspectives d'anàlisi diferents: *a*) la dimensió històrica (estudi de l'evolució de la relació de forces entre grups lingüístics i dels canvis de règim que condicionen les conductes lingüístiques), *b*) la dimensió de les tries racionals (sobre el comportament estratègic dels parlants) i *c*) la perspectiva sociològica (estudi de les normes, de les creences i dels discursos sobre les llengües). El capítol u repassa diferents qüestions clau, com les dinàmiques de contacte. Seguint Laponce, l'autor n'esmenta dos tipus; d'una banda, una dinàmica puntual («bilingüisme de juxtaposició», que seria la diglòssia clàssica), i de l'altra, una de global («bilingüisme de superposició», en què la llengua hegemònica se superposa a la minoritzada). La diglòssia de bilingüisme additiu passa gradualment a subtractiu i es produeixen la superposició i la substitució, en un cercle «virtuós» (per als parlants de la llengua dominant). El grup dominat assumeix el «cost del bilingüisme» i es produeix un moviment doble d'imposició lingüística: de dalt a baix, mitjançant les institucions de l'Estat (l'escola, l'Administració, l'exèrcit...), que restringeix l'ús de la llengua dominada o com a mínim instaura un «bilingüisme de sentit únic», i de baix a dalt, com a oportunisme dels parlants que veuen

opcions de progrés en el coneixement i l'ús de la llengua dominant. L'Estat crea una demanda lingüística i els parlants aporten una oferta per satisfer-la (sempre que suposin que els donarà beneficis). Un cop creada la dinàmica de desequilibri, la igualtat de drets genera desigualtat real a favor del grup dominant.

L'autor aclareix tot seguit el concepte *minoría lingüística*, tenint en compte que «il existe un lien certain entre la langue, la culture et l'identité, idées à leur tour liées aux notions de sens partagé et de vision du monde» (p. 22). Les comunitats lingüístiques són, doncs, comunitats culturals, però això no vol dir que hagin de voler tenir estat: «Cette simplification excessive ne nous permet pas de saisir la pluralité de la réalité empiriques dans laquelle les minorités n'aspirent pas toutes automatiquement à l'indépendance politique» (p. 25). Ara bé, qualsevol demanda política d'una minoria dins d'un estat, del nivell que sigui, genera un conflicte, perquè topa amb la voluntat de «naturalització» i de «desetnització» del grup dominant, que pretén que el nacionalisme de la majoria (i aquí l'autor cita Michael Billig) «cesse non seulement d'être du nationalisme, mais cesse également d'être un problème de recherche» (p. 29). I la distinció actual, tan freqüent, entre *nació* (historicocultural) i *estat nació* (politico-legal) dona legitimitat a la segona, que certs politòlegs consideren condició per a la modernització, contra la primera, que vinculen a l'etnicitat i al conflicte. En canvi, per a Carbonneau, «la dynamique conflictuelle des langues dans un État est étroitement liée à celle des collectivités qui les parlent, et en particulier à l'hégémonie du groupe dominant, dont les valeurs trouvent un écho dans les institutions de l'État» (p. 29; la cursiva és nostra).

L'autor analitza també els règims lingüístics, és a dir, el conjunt de polítiques, pràctiques i representacions impulsades i/o autoritzades per l'Estat i que es troben tant en les institucions pròpiament estatals com en la societat, «laquelle exprime ces préférences par l'entremise de ces institutions» (p. 30). Aquí alerta contra els règims lingüístics que no es basen en el principi de territorialitat: «une forme d'autonomie non territoriale peut être consentie pour désamorcer les demandes territoriales», tal com va passar a Nova Brunsvic, on les concessions segons el principi de personalitat van desactivar les demandes del Parti Acadien «et précipiter son déclin» (p. 33). Perquè, pel que sembla, l'autor està d'acord amb Laponce en la idea que només un nínxol territorial i social garanteix frenar l'erosió de les llengües de les minories dins d'un estat.

Tot seguit, revisa el concepte *federalisme*, amb una distinció important i pertinent per als casos d'estudi del llibre: les federacions mononacionals, d'una banda, com Alemanya, motivades per «principes rationalistes de performance, d'efficacité et de subsidiarité» (p. 40), i les plurinacionals, d'una altra, pensades com una comunitat de comunitats. Seria el cas del Canadà, si no fos, com recorda l'autor, que això només val per a les comunitats francòfones, i no pas per a les seixanta nacions autòctones. Ara bé, també en aquesta mena de federacions sovint passa (com a la Unió Soviètica i a l'actual Federació Russa, o a Espanya) que el cost del bilingüisme continua recaient només en les minories.

Un altre concepte ben interessant és el de *tradicions estatals*. La tradició estatal «est étroitement liée au processus de formation et de consolidation de l'État ainsi qu'aux

institutions sur lesquelles ce dernier s'est appuyé pour intégrer une Société hétérogène» [...] i té «un effet de sentier durable sur les politiques linguistiques adoptées par l'État, ses régimes et gouvernements successifs» (p. 51). Aquestes tradicions institucionalitzen al llarg del temps les relacions de poder desiguals i reflecteixen l'hegemonia institucional dels grups dominants. Carbonneau esmenta tres grans tradicions estatals europees pel que fa a la política lingüística: *a*) la jacobina (assimilació i imposició de la identitat frànica), *b*) l'alemanya (culturalista, basada en una pertinença etnolingüística comuna) i *c*) l'anglosaxona (individualista, una nació d'individus lliures de perseguir interessos privats sense cap ingerència governamental). Tanmateix, quant a la gestió de les llengües, «malgré les conceptualisations parfois très différentes, la France, l'Allemagne, le Royaume-Uni et les autres États influencés par leur tradition étatique respective ont pour dénominateur commun l'«amalgame entre État, nation et langue (nationale)»» (p. 54).

Més enllà, doncs, dels grans models de tradició estatal, hi hauria tres maneres de gestionar l'hegemonia de la llengua majoritària: incorporar les minories reconeixent-les; excloure-les (com si fossin una amenaça que cal assimilar) o ignorar-les (pretensió de neutralitat ètnica de la ciutadania). Curiosament, el Canadà podria representar un exemple de les dues primeres: la incorporació de la minoria francòfona i l'exclusió de totes les nacions originàries.

Tot seguit, Carbonneau discuteix un punt central del seu plantejament —la legitimitat—, una idea «intrinsèquement politique, puisqu'elle confère du pouvoir et de l'autorité à celui qui la détient sur la base du consentement de ceux qui y sont soumis» (p. 59). Les tradicions estatals lligades a la repressió de les llengües solen invocar el principi d'igualtat per deslegitimar les demandes de reconeixement de les minories lingüístiques. O bé, de manera més subtil, es deslegitimen, des d'una perspectiva instrumentalista, com «une entrave à la libre communication à l'échelle panétatique et un caprice identitaire» (p. 62). Novament, però, la legitimitat no té tant a veure amb els discursos i les raons com amb les relacions de poder desiguals: la llengua de qui mana no és mai ni un caprici ni un obstacle per a la comunicació, ni tampoc una despesa innecessària.

El capítol u es tanca amb unes notes metodològiques i amb les hipòtesis de recerca, que són quatre: *a*) la hipòtesi del moment (la conjuntura interna d'un estat condiciona les possibilitats de legitimació), *b*) la hipòtesi del *Zeitgeist* (els valors exteriors dominants poden ser importants; per exemple, avui la diversitat està internacionalment més ben vista que anys enrere), *c*) la hipòtesi de la compassió tardana (els estats reconeixen més fàcilment les minories quan pateixen un estat d'erosió lingüística avançat) i *d*) la hipòtesi de l'esquerra (més sensible a les reivindicacions dels febles).

Els capítols dos i tres fan un repàs històric de les relacions polítiques entre la comunitat sòrab i Alemanya (fins al 1989) i entre la comunitat catalanoparlant i Espanya (fins al 1975), respectivament. D'una banda, una informació sintètica molt interessant per als qui no coneixem el cas sòrab. De l'altra, una inestimable perspectiva sobre la història glotopolítica de l'Estat espanyol, ja que sempre resulta enriquidor escoltar veus que s'ho miren des de fora.

El capítol quatre aborda el cas sòrab des de l'enfonsament de la República Democràtica d'Alemanya (RDA) i la reunificació alemanya fins a l'actualitat. S'hi detalla la dinàmica reivindicativa dels sòrabs i la legislació federal i estatal que hi dona (o no hi dona) resposta. Una demanda històrica —la unificació del territori de Lusàcia en un mateix *land* (ara està dividida entre els *länder* de Saxònia i Brandenburg)— no es va acceptar en el moment de la reunificació, que l'autor assenyalava com una «finestra d'oportunitat». Curiosament, però, aquest fet, en aparença tan desfavorable, ha acabat tenint un avantatge: els governs respectius dels dos *länder* amb minoria sòrab competeixen entre si per encapçalar la protecció de la llengua i la cultura en el que acaba sent «une course à l'innovation» (p. 237). El capítol revisa la «legitimació» del sòrab des de la incorporació de l'RDA a la República Federal d'Alemanya (RFA) —és a dir, la seva legislació i el seu desenvolupament normatiu i executiu—, així com l'avaluació que el Consell d'Europa fa de les polítiques tant federals com estatals de protecció de les minories nacionals, i acaba amb una afirmació prou informativa: «il reste encore beaucoup de chemin vers la revitalisation du sorabe en Lusace» (p. 250).

El capítol cinc, dedicat als Països Catalans des del 1975 ençà, segueix una estructura molt semblant a l'anterior: una contextualització històrica general de la Transició, un repàs de la «legitimació» del català en els diferents territoris (sempre de l'Estat espanyol) i l'avaluació que en fa la Carta Europea de les Llengües Regionals i Minoritàries del Consell d'Europa. Carbonneau s'esforça per oferir diferents perspectives de contrast mitjançant documentació de procedència diferent i de testimonis també de tendències polítiques allunyades. Diria que ens ofereix una síntesi historiogràfica molt lúcida i explicativa de les polítiques lingüístiques cap al català dels darrers quaranta anys, amb el valor afegit d'una mirada sempre fixada en tots els territoris (en destacaria, per exemple, l'explicació de la «Batalla de València»).

En aquest capítol, també s'hi analitzen la instrumentalització de la qüestió catalana en la política espanyola, la dinàmica dels partits estatals o el sorgiment de Ciutadans i de Vox, així com les conseqüències de l'alternança al capdavant dels governs autonòmics valencià, balear i aragonès. Finalment, s'hi avaluen la situació del català pel que fa al compliment de la Carta Europea de les Llengües Regionals i Minoritàries, amb retrets cap a les institucions estatals —especialment, el poder judicial— o les polítiques educatives al País Valencià i a les Balears, amb elogis per a la immersió.

En la conclusió, l'autor reprèn les quatre hipòtesis enunciades. Pel que fa a la hipòtesi del moment, constata que efectivament els avenços més importants en la legitimació del sòrab i del català es produeixen en conjuntures internes especials: la integració de Lusàcia a l'RFA i la fi del franquisme, respectivament. Quant a la hipòtesi del *Zeitgeist* o esperit dels temps, confirma que el canvi de paradigma en les institucions internacionals en relació amb les minories lingüístiques n'afavoreix el reconeixement. La hipòtesi de l'esquerra també la considera confirmada —si més no parcialment— en el cas espanyol, però no en l'alemany, en què el suport al sòrab és molt més transversal. L'explicació d'aquesta transversalitat s'atribueix a la hipòtesi restant, la de la compassió tardana, de manera que «la RFA aujourd'hui face au processus d'extinction de ses dernières langues minoritaires historiques, ce qui rapproche chaque

jour davantage ce pays de l'idéal-type de l'État-nation homogène» (p. 328) i, per tant, tothom es pot permetre de quedar bé.

El llibre acaba amb l'exposició del problema de la majoria social. Més enllà de les institucions formals, les majories alemanyes i espanyoles sovint són hostils als processos de revitalització: «L'altérité sorabe n'est en somme acceptée que dans sa version folklorique, quand les Sorabes deviennent des “mascottes de la tolérance”» (p. 338). L'autor sembla dir —o, si més no, és la meua interpretació— que, mentre el grup majoritari militi a favor dels seus privilegis lingüístics, la convivència amb respecte a la diferència no serà possible.

Pere COMELLAS CASANOVA
Universitat de Barcelona

CORRESPONDÈNCIA: Pere Comellas Casanova. Universitat de Barcelona. Departament de Llengües i Literatures Modernes i d'Estudis Anglesos. Grup d'Estudi de Llengües Amençades (GELA). Gran Via de les Corts Catalanes, 587. 08007 Barcelona. A/e: perecomellas@ub.edu. A/I: <https://webgrec.ub.edu/webpages/000013/cat/perecomellas.ub.edu.html>. Tel.: 934 034 693.